

Józef Łaptos

Belgijskie przypadki Marii Curie-Skłodowskiej w jej działalności naukowej i humanitarnej

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 66/2, 57-66

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Posterunki wartownicze były wystawiane także przed składem paliw przy ul. Ciesarskiej.⁵¹ W miarę stały kadrowo, liczący około 30 osób, pododdział pełnił służbę w areszcie polowym, który utworzono w obiektach dawnego carskiego więzienia przy ul. Poniatowskiego. Wojskowi byli też przydzielani do pracy w stacji hodowli koni utworzonej w rządowym majątku „starostwo”, mieszczącym się przy obecnej ul. Sikorskiego, którego dzierżawcą była wpływowa krasnostawska rodzina Radomyskich. Na terenie innych miejscowości powiatu nie stacjonowały na stałe żadne inne oddziały wojskowe. Okresowo natomiast, w ramach realizowanych zadań, koszarowano w różnych miejscowościach pododdziały ochrony kolei, które od jesieni 1918 r. dodatkowo wystawiały posterunki mostowe na ochraniającej linii kolejowej.⁵²

Początkowo krasnostawski garnizon wojskowy tworzyły dwie kompanie i sztab 212 Zapasowego Batalionu Landsturmu⁵³ (Landsturm-Etappenbataillon № 212). Trzecia kompania tegoż batalionu stacjonowała w Zamościu. Latem 1916 r. batalion wraz ze sztabem liczył 364 żołnierzy, z czego 231 osób byli to Polacy, także narodowości żydowskiej, pochodzący głównie z terenów Galicji⁵⁴. Wojskowe władze austriackie zgadzały się także na dobrowolne wstąpienie do wojsk „zapasowych” obywateli polskich z terenów okupowanych. Na początku okupacji austriacki batalion, jeszcze w niepełnym składzie (274 żołnierzy), zajmował się głównie eskortowaniem jeńców rosyjskich, których liczbę władze krasnostawskiej komendy szacowały aż na około 1 600 tylko w samym rejonie Krasnegostawu i na jego przedmieściach.⁵⁵ Kwaterowano ich w prowizoryczny sposób, najczęściej pod gołym niebem i jednocześnie w fatalnych warunkach sanitarnych, grożących spowodowaniem wybuchu chorób zakaźnych. Część żołnierzy rosyjskich skierowano do budowy kolei szerokotorowej, biegnącej z Bełzca do Rejowca, umieszczając ich w roboczych, ruchomych grupach pracy, będących do dyspozycji kompanii budowy kolei (Eisenbahnkompanie № 10) oraz do załadunku materiałów potrzebnych na front, które transportowano

⁵¹ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Situationsplan der Stadt Krasnostaw am 1 September 1918. k. 49–50.

⁵² APL CK KPwL, sygn. 42. Eisenbahnsicherung im Militärgeneralgouvernementbereich am Oktober 1918. k. 29.

⁵³ W armii austro-węgierskiej w czasie wojny występowały trzy rodzaje wojsk: I wojska liniowe – czyli oddziały stworzone na bazie stacjonarnych i rezerwowych korpusów, II Obrona Kraju (Landschutz) nieustępująca generalnie w wyszkoleniu i uzbrojeniu wojskom liniowym oraz wojska III rzutu Landsturm – czyli pospolite ruszenie złożone ze zmobilizowanych rezerwistów do sześćdziesiątego roku życia. Landsturm posługiwał się starymi karabinami lub też zdobycznymi rosyjskimi i nie posiadał na wyposażeniu broni maszynowej – przypis autora.

⁵⁴ AGAD MGGL SM, sygn. 2009. Ausweis über die Mannschaft des k. k. Landst. Etappen Bat. № 212 nach Sprache un Konfessionen. k. 25.

⁵⁵ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Materiale Situationsmeldung des k. u k. Kreiskommandos in Krasnostaw am 23 Oktober 1915. k. 220.

głównie podwodami konnymi.⁵⁶ Sytuację z jeńcami rozwiązano dopiero pod koniec 1915 r. po wybudowaniu centralnego obozu jenieckiego w Lublinie na terenie rosyjskich koszar, przy obecnej ul. Kraśnickiej. Po skurczeniu się frontu robót, na początku 1917 r. na obszar monarchii z terenu Lubelszczyzny przetransportowano około 6500 nadmiaru jeńców rosyjskich⁵⁷.

Oprócz służby wartowniczej, żołnierze garnizonu krasnostawskiego wspierali żandarmerię w przeprowadzaniu rekwizycji oraz uczestniczyli w rewizjach i początkowo także w poszukiwaniu porzuconego sprzętu wojennego, amunicji i materiałów wybuchowych. Po utworzeniu trzech nowych komend powiatowych (w Chełmie, w Hrubieszowie i w Tomaszowie), 212 batalion został przeniesiony z Krasnegostawu do Tomaszowa Lubelskiego, latem 1916 r., a w jego miejsce skoszarowano tu sztab oraz 1 i 2 kompanię 508 zapasowego batalionu landsturmu, po czym wiosną 1917 r. dołączono do niego jeszcze 3 kompanię. Ze względu na trudności kwaterunkowe, 4 kompanię wspomnianego batalionu rozlokowano w rejonie Janowa Lubelskiego.⁵⁸ Wówczas stan etatowy batalionu, oddanego pod dowództwo ppłk. Viktora Perziny, sięgnął aż 700 żołnierzy, których w znacznej mierze przydzielono do służby na terenie powiatu przy nadzorze kompanii jenieckich i oddziałów roboczych. Batalion liczył: 84 Austriaków, 4 Polaków, Słowaka, Węgra i aż 611 Czechów.⁵⁹ W drugiej połowie 1918 r. w Krasnymstawie okresowo stacjonowała także 1 kompania 507 zapasowego batalionu landsturmu oraz jedna z kompanii 26 pułku piechoty.

Pod koniec okupacji krasnostawski garnizon liczył zaledwie 147 żołnierzy landsturmu, ponieważ w mieście pozostawiono tylko 1 kompanię 508 batalionu, natomiast 2 i 3 kompanię przesunięto wczesną wiosną 1918 r. do Janowa Lubelskiego, a stacjonującą w tym mieście 4 kompanię do Zaklikowa.⁶⁰ Na terenie powiatu stacjonowały: pododdział ochrony kolei dowodzony przez por. Franza Medunę (Landsturm Eisenbahn Sieher Abteilung № 16), który od początku 1916 r.

⁵⁶ Były one lokowane wzdłuż budowanej linii kolejowej w miejscowościach: Bzite, Krupcu (2), Wimcentowie i Siennicy Nadolnej. W sumie w pierwszych latach okupacji na terenie powiatu utrzymywano maksymalnie 26 ruchomych grup pracy oraz kompanii dowozu na front materiałów, w których pracowało około 1800 jeńców. Na wyposażeniu obozów były konie pociągowe i wozy konne – za AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Monatsbericht Militärabteilung des k. u. k. Kreis-kommandos in Krasnostaw am April 1917. k. 17.

⁵⁷ AGAD MGGL, Akta Sztabu Generalnego. sygn. 59. Pismo w sprawie ochrony kolei nr 5800 z 16 grudnia 1916 r., k. 212.

⁵⁸ AGAD MGGL, Akta Sztabu Generalnego sygn. 59. Wykaz oddziałów wojskowych stacjonujących na terenach okupowanych oraz oddziałów ochrony kolei na Lubelszczyźnie z 3 stycznia 1917 r., k. 180 i 255.

⁵⁹ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Nachweis des Verpflegsstande nach Religionen und Sprachen K. k. Landsturm Etappenbatalien № 508 für I Quartal 1917, k. 28.

⁶⁰ APL CK KPwK, sygn. 77. Gelderfordernisafsatz für Monat September 1918, k. 17 oraz APL CK KPwL, sygn. 35. Kriegsgleiderung er dem Militärgeneralgouvernements unterstehenden Kommandos, Truppen und Anstalten. Marz 1918, k. 25.

do połowy 1918 r. ochroniał 65-kilometrowy odcinek kolei od Rejowca po Zamość.⁶¹ Licząca 2 oficerów i 161 żołnierzy wzmocniona kompania początkowo była skoszarowana w majątku ziemskim w Orłowie, a następnie od wiosny 1917 r. w Tarnogórze, gdzie w sąsiadującej z nią Izbicy zbiegała się linia kolejki wąskotorowej z szerokotorową.⁶² Jesienią 1918 r. znacznie rozszerzono obszar ochrony kolei przypadający oddziałowi krasnostawskiemu, dodając mu odcinek Chełm–Dorohusk (granica okupacji) oraz obowiązek wystawienia posterunków ochrony mostów na odcinku Rejowiec–Zawada (w Żulinie, Bzitem, Krupcu, Siennicy Nadolnej, Tuligłowach oraz w Wólce Orłowskiej). Posterunki ochrony mostów utrzymywano do ostatnich dni okupacji, a siedzibę oddziału przeniesiono do Izbicy.⁶³ Nie jest wykluczone, że wzmocnienie ochrony kolei było działaniem zabezpieczającym na wypadek potrzeby przerzucenia sprawnych bojowo oddziałów, celem opanowania sytuacji w rejonach wzrostu niezadowolenia ludności miejscowej, a także ewakuacji okupacyjnej kadry dowódczej w obliczu coraz bardziej realnych buntów i dezercji w wojsku.

W zakresie ochrony wewnętrznej zadania policji państwowej pełniła żandarmeria polowa, podporządkowana komendantowi powiatu, a w dalszej kolejności rejonowej komendzie żandarmerii w Lublinie, na której czele stał mjr Ferdinand Peinlich von Immenburg. Zgodnie z wytycznymi, początkowo komenda krasnostawskiej żandarmerii mieściła się w budynku komendy, lecz rozrost zadań tej ostatniej spowodował przeniesienie siedziby żandarmerii na ówczesną ul. Cesarską, do posesji położonej naprzeciwko składu paliw.⁶⁴ Na obszarze podległym krasnostawskiej komendzie żandarmerii wyznaczono dwa rejony: Krasnystaw i Żółkiewka. Do rejonu Krasnegostawu należały posterunki w następujących miejscowościach: Chełmiec, Krupe, Łopiennik i Żdzanne, a do Żółkiewki – posterunek miejscowy oraz posterunki w miejscowościach: Rybczewice, Turobin i Zakrzew. Na początku 1916 r. zwiększono liczbę posterunków żandarmerii o Gorzków, Izbicę, Rudnik oraz Wysokie⁶⁵.

⁶¹ AGAD MGGL Akta Sztabu Generalnego, sygn. 59. Pismo w sprawie ochrony kolei nr 5800 z 16 grudnia 1916 r., k. 212 oraz APL CK KPwL, sygn. 35. Dislokation der Truppen und Anstalten im Gouvernementbereiche April 1917, k. 37.

⁶² AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Dislokationskize des Kreises Krasnostaw am 30 April 1917, k. 18.

⁶³ Posterunki nazwano imionami sławnych austriackich generałów, jak Hötzendorf czy Kövess, a w Wólce Orłowskiej nawet imieniem cesarza Franciszka Józefa – za APL CK KPwL, sygn. 42. Eisenbahnsicherung im Militärgeneralgouvernementbereich am Oktober 1918, k. 29 oraz F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 195–196 i 201.

⁶⁴ APL CK KPwL, sygn. 6. Dislokation und Besetzung Gendarmererayonskommandos am 28 Oktober 1915, k. 30. Rejon lubelski obejmował teren 7 komend leżących po wschodniej stronie Wisły, pozostałe dwa rejony mieściły się w Radomiu i Kielcach.

⁶⁵ APL CK KPwL, sygn. 6. Verzeichnis der Standorte der Gendarmeriebezirkskommandos und der dazu gehörigen Gendarmeriepostens. MGG Befehl nr 9 am 4 Dezember 1915., k. 119–120.

W połowie 1917 r. na terenie powiatu krasnostawskiego w żandarmerii służyło 139 funkcjonariuszy⁶⁶. Głównymi zadaniami tej służby było: zapewnienie porządku, egzekwowanie zarządzeń komendy, ściganie dezerterów i zbiegłych jeńców wojennych, ściganie osób podejrzanych o przestępstwa. W tym celu były przygotowywane listy gończe, które w szczególnie ważnych przypadkach publikowano na ostatnich stronach Dzienników Urzędowych oraz w formie pisemnych obwieszczeń. Największym jednak problemem, z którym musiała zmierzyć się żandarmeria, była niesłabnąca plaga pospolitego bandytyzmu. Wejście w posiadanie broni w powiecie krasnostawskim nie stanowiło większego problemu. Pola bitew i zapomniane przez służby kwatermistrzowskie miejsca potyczek kusiły pozostawionym dobytkiem, stąd też wielu mieszkańców wsi miało ukrytą broń i amunicję. Mimo zakazów i kar niektórzy wykorzystywali ją do bandyckich napadów. Żandarmeria bardzo często organizowała obławy na bandytów rabujących głównie konie i świnie, których zbycie w nielegalnym obrocie było stosunkowo bardzo łatwe. W celu przeciwdziałania bandytyzmowi władze powiatu wprowadziły drakońskie sankcje, grożące nawet spalaniem wsi wspomagającej bandytów oraz poleciły w 1918 r. wójtom gmin powołać straż nocną, zgodnie z carskimi przepisami z października 1866 r., mimo obowiązywania zasady unikania transformowania rosyjskich regulacji prawnych na obszar okupowany.⁶⁷

Ze względu na zakres obowiązków funkcjonariusze żandarmerii nie cieszyli się żadnym autorytetem wśród ludności miejscowej. Nieliczni Polacy, którzy służyli w tej formacji, nie mieli łatwego życia w kontaktach z miejscową ludnością, która obsypywała ich mocnymi epitetami. 16 stycznia 1917 r. ogłoszono wśród osób zamieszkałych na terenie Generalnego Gubernatorstwa nabór do żandarmerii na 1000 etatów na terenie okupacji. Zaproponowano uposażenie w wysokości 7 koron i 84 halerzy za dzień służby oraz bezpłatne umundurowanie i przydział mieszkania służbowego.⁶⁸ Pozyskanie lokali dla żandarmów odbyło się poprzez eksmisję ludności cywilnej, co również powodowało oburzenie. Warunkiem przyjęcia kandydata była zupełna zdolność do wojennej służby wojskowej i wiek 20–30 lat, „nieskazitelny żywot”, znajomość języka polskiego w słowie i w piśmie oraz zobowiązanie się do co najmniej 4-letniej służby. Te warunki spowodowały, że akcja werbunkowa nie cieszyła się powodzeniem, przynajmniej

⁶⁶ AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2010. Nachweis des Verpflegsstande nach Religionen und Sprachen Feldgendarmarieabteilung des k. u. k Kreiskommandos in Krasnostaw am II Semestr 1917, k. 229.

⁶⁷ APL CK KPwK, sygn. 8. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Powiatowej w Krasnymstawie nr 3 z 1 sierpnia 1918 r. Zarządzenie celem skutecznego zwalczania napadów bandyckich. k. 1.

⁶⁸ Płaca dzienna składała się z relatum etapowego 3,90 K, żołdu dziennego 2,74 K oraz dodatku połowego dziennego 1,20 K. – za APL CK KPwK, sygn. 6. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej nr 1 z 16 stycznia 1917 r., k. 3.

na terenie powiatu krasnostawskiego. Na negatywny obraz żandarmerii miało też wpływ to, że ze strony żandarmerii dochodziło do największych nadużyć i brutalności w rewizycjach, rewizjach i aresztowaniach. Żandarmi, sprawując nadzór nad aresztami gminnymi, posuwali się do bicia aresztowanych w celu wymuszenia nie tylko zeznań dotyczących zachowań kryminalnych, ale także informacji o działalności politycznej w powiecie.⁶⁹

Żandarmeria współdziałała z wojskową Służbą Wywiadowczą oraz Strażą Skarbową (Finanzwache), która zajmowała się głównie ściąganiem podatków i kontrybucji oraz pilnowaniem respektowania zakazów dotyczących niedozwolonej produkcji i obrotu towarami. Podobnie jak w żandarmerii, obszar podległy krasnostawskiej komendzie powiatowej dzielił się na dwa obwody: w Krasnymstawie i w Żółkiewce. Pierwszemu podlegały posterunki straży skarbowej w Krasnymstawie (dla gminy Krasnystaw, Łopiennik i Rudka), w Izbicy (dla gminy Czajki i Izbica) i w Rybczewicach (dla gminy Fajslawice i Rybczewice). Drugiemu natomiast – posterunki straży w Żółkiewce (dla gminy Rudka i Żółkiewka), Gorzkowie (dla gminy Gorzków i Zakrzew) oraz w Wysokiem (dla gminy Turobin i Wysokie). Również ta formacja ogłosiła w lutym 1917 r. nabór do służby na podobnych zasadach jak żandarmeria, nie uzyskując, przynajmniej na terenie powiatu krasnostawskiego, spodziewanych wyników. Z uwagi na położenie, w powiecie krasnostawskim nie funkcjonowały posterunki służby celnej i granicznej.

Odrębną formacją, która czuwała nad bezpieczeństwem i niosła pomoc poszkodowanym, była ochotnicza straż ogniowa. W Krasnymstawie powstała ona już wiosną 1881 r., a w powiecie pierwsze placówki – na początku XX wieku. Władze austriackie nigdy nie wprowadziły ograniczeń w rozwoju placówek straży, mimo że wiedziały doskonale, iż były one w carskich czasach czynnikiem wspierania polskości tych ziem i takimi nadal pozostają. Utrzymanie straży w gminach opierało się głównie na obowiązującej od dawna tzw. składce ogniowej, do której było zobowiązane każde gospodarstwo. Straż ogniowa w Krasnymstawie, która była ulokowana w tym samym miejscu, gdzie obecnie stoi budynek Komendy Powiatowej Straży Pożarnej, utrzymywała się z dotacji c. i k. komendy powiatowej, która raczej okazjonalnie niż systematycznie, z urzędu przydzielała jej fundusze pochodzące ze ściągniętych kar.⁷⁰ Dobrze zorganizowane placówki miały swoją drewnianą remizę na przechowywanie wozu konnego, wyposażonego w ręczną sikawkę podłączoną do zamontowanej na wozie beczki z wodą. Straż ogniowa nie mogła narzekać na bezczynność. Duże pożary wybuchły 5, 12 i 20 maja 1916 r. w Zastawiu na przedmieściach Krasnegostawu i w Izbicy.

⁶⁹ Szerzej o stosunku ludności i poczynaniach żandarmerii w powiecie za F. Żurek, *Powiat krasnostawski...*, s. 100–110.

⁷⁰ APL CK KPwK, sygn. 5. Dziennik Urzędowy c. i k. Komendy Obwodowej nr 1 z 1 stycznia 1917 r., k. 1.

Ustalono, że w każdym przypadku ogień został zaproszony z lokomotyw, które przeważnie nie miały na swoich kominach iskrowników, a zabudowania kryte słomianą strzechą były bardzo blisko linii kolejowej.⁷¹

Według austriackiej charakterystyki powiatu na jego obszarze funkcjonowały ochotnicze straże ogniowe, które powstały jeszcze przed wybuchem wojny, w następujących miejscowościach poza obszarem miasta: Fajslawice, Izbica, Wólka Orłowska, Łopiennik, Siennica Różana, Turobin i Żółkiewka.⁷² Brak środków finansowych nie sprzyjał rozwojowi straży ogniowej. Rozkwit tej formacji na terenie powiatu nastąpił dopiero w połowie lat dwudziestych.

PODSUMOWANIE

Austriackie władze okupacyjne dość sprawnie zbudowały w powiecie krasnostawskim wojskową strukturę administracyjną. Niewątpliwie złożyła się na to nie tylko zdolność organizacyjna oficerów i urzędników c. i k. monarchii, ale także początkowo duża sympatia ze strony ludności miejscowej, zmęczonej carskimi czasami i okropnością wojny oraz przerażonej brutalnością żołnierzy niemieckich okupujących powiat w pierwszych tygodniach po przejściu frontu.

Pomimo że na obszarze powiatu nie występowały obiekty o zwiększonym znaczeniu militarnym, to ochrona interesów monarchii, na terenie okupowanym i zarazem na zapleczu frontu, dyktowała potrzebę stałej obecności militarnej żołnierzy landsturmu. W porównaniu z innymi powiatami Lubelszczyzny wielkość sił wojskowych w powiecie krasnostawskim była stosunkowo skromna, a pod koniec wojny wręcz szczątkowa. Wówczas to siły zbrojne w krasnostawskim garnizonie i na posterunkach ochrony kolei nie przekraczały 400 żołnierzy. Choć nie były to pododdziały o wysokiej sprawności bojowej, to wspólnie z żandarmerią skutecznie zabezpieczały zaplanowaną eksploatację dóbr i w dużej mierze bezpieczeństwo w powiecie, którego ludność prezentowała bardzo cierpliwą postawę wobec, nie zawsze czystych, metod postępowania okupanta. To głównie za sprawą takiej postawy ze strony ludności cywilnej wojsko nie musiało interweniować, może z wyjątkiem kilku przykrych incydentów o charakterze społeczno-politycznym. Częściej natomiast przydarzało się to żandarmerii, dla której największym wyzwaniem były ucieczki jeńców i walka z szerzącym się bandytyzmem.

W drugiej połowie okupacji polityka stopniowego powiększania autonomii ziemiom polskim zaowocowała niewielkim zwiększeniem troski urzędników komendy o jakość życia społecznego. Z drugiej strony dwulicowe stanowisko

⁷¹ AGAD MGGL Akta Sztabu Generalnego, sygn. 58. Besonders am 25 Mai 1916, k. 274.

⁷² AGAD MGGL SM KPK, sygn. 2008. Charakterystyka powiatu krasnostawskiego na koniec 1917 r., k. 62.

wobec sprawy polskiej przepełniało czarę coraz większego rozgoryczenia Polaków. Charakterystyka między innymi tych zagadnień stanowi treść części drugiej niniejszego artykułu.

RESUMÉ

L'offensive des armées des Empires centraux en été 1915 a provoqué la perte totale du territoire du Royaume de Pologne appartenant à la Russie et le début d'un nouveau chapitre dans l'histoire du Royaume, c'est-à-dire l'occupation. Parmi les 27 districts qui se sont trouvés sous l'occupation autrichienne, il y avait aussi le district krasnostawski. Cet article présente le déroulement des combats du front menés là-bas en août et au début du septembre 1914 ainsi qu'en juillet 1915 et des pertes qui en ont résulté. Dans la partie suivante, l'article démontre la création et le fonctionnement de l'administration autrichienne d'occupation dans le district krasnostawski et décrit la présence militaire des forces armées et de la gendarmerie, responsables de la protection des intérêts de la monarchie et de l'ordre public sur le territoire occupé.

Lublin

RYSZARD MALESZYK

*Powiat krasnostawski pod okupacją austriacką w latach 1915–1918
(część II)*

Le district krasnostawski sous l'occupation autrichienne dans les années 1915–1918
(partie II)

W pierwszych miesiącach zarządzania powiatem krasnostawskim austriackie władze okupacyjne poświęciły dużo czasu nie tylko na budowanie na jego obszarze struktury organów administracyjnych, ale także na lustrację terenu. Były to działania standardowe, służące przygotowaniu dokładnych spisów ludności, zabudowań, arealu ziemi uprawnej, łąk i pastwisk, stanu produkcji rolnej i przemysłowej oraz pogłowia zwierząt. W pierwszej kolejności spisano powierzchnię arealu oraz ilość hodowanych w powiecie świń i koni, których wolny handel został całkowicie zakazany.

Z jesiennego spisu z 1915 r., przygotowującego szacunkowe dane odnośnie do zbiorów w roku następnym, wynikało, że na terenie powiatu było 271 076 mórg ziemi w posiadaniu prywatnym, z czego 173 528 mórg stanowiła ziemia orna, 13 984 morgi stanowiły łąki, 8 623 morgi zajmowały pastwiska, lasy miały powierzchnię 61 001 morgi, stawy hodowlane 1 724 morgi lustra wody, a nieużytki zajmowały 12 216 mórg. Ponad połowę ziemi było w posiadaniu bogatych właścicieli ziemskich – 155 253 morgi.¹ Na polecenie władz okupacyjnych latem 1916 r. przeprowadzono w powiecie powszechny spis miejscowości, którego wy-

¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie (w oryginale Militär General Gouvernement in Lublin). Sprawozdania miesięczne Komendy Powiatowej w Krasnymstawie (dalej AGAD MGGL SM KPK), sygn. 2008. Jahresbericht über Landeskultur des Kreises Krasnostaw im Jahre 1915/1916, k. 129.

niki były znane już wczesną jesienią tego roku. Dla celów służbowych zostały one także opublikowane. Z lektury spisu wynika, że na terenie powiatu było tylko jedno miasto Krasnystaw, liczące 5116 mieszkańców, oraz 197 wsi, 7 osiedli i 42 kolonie położone w 13 gminach. Na obszarze powiatu mieszkały 94 744 osoby, z których 10 618 deklarowało wyznanie mojżeszowe, 806 prawosławne, a tylko 15 – ewangelickie. Ci ostatni mieszkali wyłącznie na terenie Krasnegostawu. W powiecie funkcjonowało 70 szkół ludowych, a funkcję sołtysów pełniły 194 osoby. Na jego obszarze zaewidencjonowano 22 826 domów i 136 większych posiadłości ziemskich.²

Lustracja bezpośrednia i spisy powszechne ewidentnie ukazały obraz zniszczonego, ale nadal zasobnego rolniczo powiatu, posiadającego bardzo wysoki procent areału w stosunku do nieużytków. Te oceny w oczywisty sposób przełożyły się na gospodarczą i inwestycyjną działalność władz okupacyjnych. Ich przedstawienie jest celem niniejszego artykułu, stanowiącego kontynuację tematyki poruszanej w części pierwszej. Dla pełnego obrazu życia codziennego w latach okupacji nieodzownym było także przedstawienie specyfiki funkcjonowania organów wymiaru sprawiedliwości, stanu oświaty podstawowej, działalności kulturalnej i samorządowej oraz stosunku ludności do okupanta. Epilog stanowi krótki opis akcji Polskiej Organizacji Wojskowej dotyczącej rozbrojenia austriackich żołnierzy w powiecie w pierwszych dniach listopada 1918 r.

DZIAŁALNOŚĆ INWESTYCYJNA I GOSPODARCZA AUSTRIACKICH WŁADZ OKUPACYJNYCH

Austriacy musieli stawiać pierwsze kroki w działalności gospodarczej w powiecie w bardzo napiętej atmosferze, spowodowanej niemieckimi rekwizycjami przypominającymi zorganizowaną grabież „pod groźbą łuf karabinów”. Po analizie danych, w pierwszej kolejności przystąpiono do budowy infrastruktury komunikacyjnej, służącej sprawnemu wywozowi pozyskanych w ramach kontyngentów towarów, skupowanych nadwyżek produkcji i przychodów z zarządu dóbr państwowych. Przez tereny powiatu przebiegała kolej wąskotorowa zbudowana i nadal należąca do niemieckiego sojusznika. Nie było to wygodne rozwiązanie dla Austriaków, którzy nie byli zainteresowani jej eksploatacją.³ Ulewne deszcze, padające w sierpniu 1915 r., rozmyły na wielu odcinkach prowizoryczne torowisko, przez co ruch pociągów odbywał się bardzo wolno. Nie uniknięto strat i po-

² Archiwum Państwowe w Lublinie. C. i k. Komenda Powiatowa w Krasnymstawie 1915–1918 (dalej APL CK KPwK), sygn. 19. Spis miejscowości powiatu krasnostawskiego, k. 15.

³ O niedogodnościach wynikających ze znajdującej się na terenie powiatu niemieckiej kolei połowej donosił już w pierwszym sprawozdaniu ppłk Schuberth – za AGAD MGGL SM KPK. sygn. 2008. Materiale Situationsmeldung vom 23 Oktober 1915. k. 200.